

مروری بر مبانی نظری شهر کودک پسند و ضرورت توجه به آن در برنامه ریزی و طراحی شهری

وحیده شاهینی^۱، اکرم حسینی^{۲*}، طاهره جاویدی کلاته جعفر آبادی^۳

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری، دانشگاه فردوسی مشهد، shahini171@mail.um.ac.ir

۲- استادیار دانشکده معماری، شهرسازی و هنر اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، akram.hosseini@um.ac.ir

۳- دانشیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، tjavidi@um.ac.ir

چکیده

ایجاد فضاهای شهری برای رفاه کودکان مستلزم توجه به تنوع موضوعات برنامه ریزی و طراحی شهر است. ایجاد شهر کودک پسند یکی از موضوعاتی است که هدف از آن ایجاد مشارکت کودکان به منظور شکل دادن به محیط اطرافشان است. هر چند در طی سال های اخیر در زمینه شهرهای کودک پسند، تحقیقات متنوعی در سطح دنیا انجام شده است، اما به سبب عدم گسترش و اجرای شاخص های مورد انتظار، هنوز در کل دنیا شهرهای اندکی به حد مطلوب نزدیک شده اند. بر این اساس، در این پژوهش با بهره گیری از روش توصیفی- تحلیلی و استنباط و استدلال منطقی و از طریق مطالعات کتابخانه ای، به مروری بر مبانی نظری شهر کودک پسند و نیز تحقیقات صورت گرفته، با هدف توجه به اهمیت مشارکت کودکان در فرآیند برنامه ریزی و طراحی شهر، پرداخته شده است. نتایج پژوهش نشان داد که اگرچه سازمان های مرتبط با موضوع کودک در سطوح جهانی و در سطح ایران، فعالیت هایی مرتبط با شهر کودک پسند داشته اند، اما در ایران، به طور جامع یک برنامه عملی مشخص، برای اجرا و تحقق عینی شهر کودک پسند، در سطح شهرها توسط سازمان های مؤثر، عملیاتی نشده است. به همین دلیل نیاز است، پژوهش های بیشتری در جهت تحقق شهر کودک پسند انجام پذیرد و هم چنین با استفاده از گفتگوی چهره به چهره با کودکان و کشف نیازهای واقعی آنان، فضاهایی در شهر اختصاص داد که ورای ماهیت خانه و مهد کودک عمل کند. ایجاد فرصت مشارکت به کودکان و تخصیص نقش اجتماعی به آن ها، موجب افزایش آگاهی های اجتماعی و توسعه مشارکت واقعی و خلاق در جامعه می شود. در این راستا، شهرداری ها باید هر چه بیشتر، مسیر اجرایی و عملیاتی شهر کودک پسند را با تأکید بر همکاری بین سازمانی و افزایش مشارکت شهروندان و به ویژه کودکان تحقق بخشند.

واژه های کلیدی: کودک، برنامه ریزی و طراحی شهری، شهر کودک پسند، مشارکت، مبانی نظری

۱- مقدمه

کودکان آینده سازان سرزمین ما هستند. جامعه ی ایده آل فردا نیازمند رشد ایده آل کودکان امروز است؛ چرا که اعضا یک جامعه موفق، سالم، شاد و سرزنده را انسان هایی تشکیل می دهند که دوران کودکی رضایت بخشی را سپری کرده باشند

*نویسنده مسئول: akram.hosseini@um.ac.ir

این مقاله در راستای پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده اول که با راهنمایی نگارنده دوم و با مشاوره نگارنده سوم با عنوان "طراحی کانون فرهنگی کودک پسند در شهر گرگان" در دانشگاه فردوسی مشهد به انجام رسیده، نگاشته شده است.

و از لحاظ روحی- روانی- جسمی به درستی پرورش یافته باشند. امروزه این مسئله اثبات شده است که بخش اصلی شخصیت انسان در کودکی و در هفت سال اول زندگی او شکل می گیرد و واضح است که سفر پر ماجرای رشد کودک در بستر رشد و یا محیط اتفاق می افتد. هم چنین به دلیل این که تخیل کودکان در سنین ۴ تا ۷ سال جنبه ی عینی پیدا می کند، از محیط تأثیر بیشتری می گیرند [۱] به نقل از [۲]. امروزه با نظر به این که کودکان کمتر در فضاهای باز یا فضاهای عمومی برای بازی یا فعالیت های آزاد شرکت می کنند و اکثر اوقات خود را در خانه، کلاس های فوق برنامه و تحت نظارت مستقیم والدین سپری می کنند، اهمیت تأثیر محیط زندگی کودکان و علائق و نیازهای مرتبط به آن، چند برابر می گردد [۳] به نقل از [۴]. در کشورهای پیشرفته، طراحی فضاهای کودکان با مشارکت گروهی از روان شناسان، معماران، کودکان، والدین و مربیان انجام می شود. در ایران با وجود این که در حوزه تئوری آموزش کودک، برنامه های آموزشی جامعی وجود دارد، اما در حوزه ی عملی زندگی آنها؛ به ویژه شهر کودک پسند، علائق و نیازهای واقعی کودکان از طریق جستجوی جدی نظرات و شنیدن صداهای آن ها کمتر مورد توجه قرار می گیرد [۵]. از این رو ضروری است دولت و جامعه ی محلی مشارکت کودکان و گفتگوی چهره به چهره با آن ها جهت اخذ نظرات واقعی آن ها را در دستور کار برنامه ریزی های خویش قرار دهند [۶، ۷]. واقعیت این است که مدت زیادی نیست که شهروندی کودکان در مقیاس جهانی جدی گرفته می شود تا آنجا که پیمان نامه حقوق کودک در سال ۱۳۶۸ (۱۹۸۹ میلادی)، به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید و مجلس شورای اسلامی ایران نیز آن را پذیرفت. کنوانسیون حقوق کودک یکی از عهد نامه های مهم بین المللی مربوط به حقوق بشر است که با هدف رفع ستم و تبعیض علیه کودکان تدوین و در جهت حفظ حقوق طبیعی و مدنی کودکان طرح ریزی شده است [۸]. «شهر کودک پسند» و یا طراحی شهر برای کودک، ضمانت حقوق کودکان در زمینه های مختلف شهری می باشد. مناسب سازی محیط و معماری برای کودکان، نشانگر احساس مسئولیت جامعه نسبت به آنهاست و موجب آموزش و مسئولیت پذیری در کودک و نوجوان می شود [۹]. حال این تحقیق بر آن است که با مروری بر مبانی نظری شهر کودک پسند و مطالعه تحقیقات صورت گرفته، به لزوم توجه به یکی از اقشار آسیب پذیر جامعه یعنی کودکان، در فرآیند طراحی و برنامه ریزی شهر دست پیدا کند.

۲- پیشینه تحقیق

طی سال های اخیر، پیرامون شهر کودک پسند (CFC)، در کشورهای پیشرفته، مطالعات و تحقیقات زیادی انجام گرفته است. اولین بار در سال ۲۰۰۷ میلادی «شعر بندیکو» در استرالیا، از طرف یونیسف به عنوان «شهر کودک پسند» و اولین شهری که تمام جنبه ها و ویژگی های یک شهر کودک پسند را از نظر یونیسف به خود اختصاص داده بود، معرفی و به رسمیت شناخته شد. در این شهر حقوق کودکان به عنوان اولویت اصلی و اساسی در تمام رویکردها مورد توجه قرار دارد. توجه به مفهوم شهرهای کودک پسند در ایران سابقه چندانی ندارد. شاید بتوان گفت، اولین توجه جدی به این موضوع، پس از زلزله مخرب سال ۱۳۸۲ در بم صورت گرفت، به گونه ای که سازمان یونیسف با همکاری دیگر نهادها، پروژه شهر کودک پسند را با هدف «مشارکت جمعی» کودکان تعریف و آن را هدف گذاری کرد. در این پروژه کودکان ۶ تا ۱۳ سال با روش های مختلف نظرات خود را ابراز کرده و مشارکت کرده اند. هم چنین از طرف موسسه پژوهشی کودکان دنیا، «شهر اوز» در استان فارس، برای اولین بار به عنوان شهر کودک پسند در سال ۱۳۸۹ انتخاب شد [۱۰]. در رابطه با شهرهای کودک پسند می توان به این تحقیقات اشاره نمود:

رگگیو در سال ۲۰۰۲، مقاله ای درباره شهرهای کودک پسند، امکانات، بودجه و مؤسسات قانونی مورد نیاز و این که چگونه مفهوم شهر کودک پسند گسترش یافته نوشته است و به بررسی اساسنامه بنیادی شهرهای کودک پسند (CFC) پرداخته، همچنین دلایل ایجاد شهرهای کودک پسند و اصول کار و نمونه هایی از این شهرها را توضیح داده است. همچنین این موضوع را روشن ساخته که کمیته شهری حقوق کودک، سیستم کاری خود را بر اساس چهار اصل مهم حقوق کودک بنیان نهاده است: ۱- عدم تبعیض ۲- بیشترین علائق کودکان ۳- حقوق زندگی و توسعه حداکثری ۴- احترام به دیدگاه کودکان [۷]. گلیسون و سیپ، اولین کتاب را در رابطه با شهر کودک پسند تحت عنوان ایجاد شهر کودک پسند، تألیف کردند

که اساسی ترین منبع نیز در این زمینه محسوب می شود. در این کتاب به بیان و معرفی شهر کودک پسند، شاخص ها و عوامل ضروری یک شهر کودک پسند پرداخته شده است [۷ به نقل از ۱۱]. در اسکال، کتابی تحت عنوان ایجاد شهرهای بهتر با کودکان و جوانان، تألیف کرده که سعیدی رضوانی و مهرنوش توکلی در سال ۱۳۸۷ آن را ترجمه کرده اند. در واقع این کتاب، پاسخ مستقیم و تفصیلی به این سؤال است، که چه روش هایی برای مشارکت جوانان مؤثر است؟ و در این کتاب به چند نمونه از پروژه های مشارکت دادن مستقیم کودکان در طراحی فضاهای شهری در نقاط مختلف دنیا اشاره شده است. اسماعیل شیعہ، برای اولین بار در ایران به طور خاص در زمینه ی مناسب سازی فضاهای شهری برای کودکان، کتابی تحت عنوان آماده سازی شهر برای کودکان، نمونه موردی تهران، در سال ۱۳۸۵ تألیف کرده است که ضمن بررسی نحوه برخورد با کودکان، به نیازهای آنان به عنوان اصلی ترین گروه های اجتماعی شهر اشاره می کند و این که شهرها چگونه باید به تأمین نیازهای کودکان بپردازند و کودکان از شهرها چه انتظاراتی دارند [۷]. کامل نیا و حقیر در سال ۱۳۸۸، در مقاله ای با عنوان الگوهای طراحی فضای سبز در شهر دوستدار کودک، نمونه موردی: شهر دوستدار کودک بم، یکی از پروژه های تعریف شده در این راستا را پیدا کردن الگوهای طراحی فضای سبز با توجه به دیدگاه های بچه ها می دانند. در این طرح با استفاده از متدولوژی گروه- بحث و روشهای مشارکتی همچون قصه گوئی، جداول و پازل ها، مدلسازی، نقاشی و... نظرات بچه ها در ارتباط با فضاهای سبز جمع آوری و تحلیل شد [۶]. ابوالفضل کربلایی حسینی غیاثوند و جمال الدین سهیلی در فصلنامه مطالعات شهری در سال ۱۳۹۳، در پژوهشی با عنوان بررسی ویژگی های شهر دوست داشتنی از نگاه کودکان، مبانئ، ویژگی ها و فضاهای مورد نیاز برای ایجاد یک شهر دوست داشتنی از دیدگاه کودکان را بررسی کرده اند. در این پژوهش سعی شده از روش های مشارکتی مانند پرسشنامه، نقاشی، انشاء و مصاحبه با ۱۳۰ کودک قزوینی در مورد شهر و فضاهای شهری و هم چنین فعالیت هایشان استفاده شود. در این راستا در گام نخست اطلاعات جامعی راجع به مکان های مورد علاقه و مکان هایی که کمتر مورد علاقه کودکان است، جمع آوری شد. در گام دوم به بررسی فعالیت های مورد علاقه کودکان پرداخته و در مرحله بعدی ویژگی های یک شهر دوست داشتنی از نگاه کودکان مورد بررسی قرار گرفته و در پایان برخی پیشنهادها برای رسیدن به ایده های کودکان بیان شده است [۱۲].

۳- چهارچوب نظری تحقیق

۳-۱- کودک (child)

طبق تعریف فرهنگ فارسی معین، کودک به معنای کوچک، صغیر و فرزندى که به حد بلوغ نرسیده (پسر یا دختر) می باشد. در فرهنگ میراث آمریکایی نیز از کودک به عنوان شخصی که بین تولد تا دوران بلوغ قرار دارد، یاد شده است. از طرف دیگر، طبق تعاریف حقوقی در جمهوری اسلامی ایران، کودک به فردی اطلاق می شود که به سن بلوغ شرعی نرسیده باشد. این در حالی است که در ماده یک اعلامیه جهانی حقوق کودک، کودک را کسی می داند که کمتر از ۱۸ سال سن داشته باشد، مگر آن که قوانین ملی کشور، سن بلوغ را کمتر از آن تشخیص دهد [۱۲ به نقل از ۱۳].

۳-۲- رشد (growth)

رشد کودکان از روزی که به دنیا می آیند تا زمانی که به درجه کمال می رسند، از مراحل متوالی و به هم پیوسته ای می گذرد. در دوران کودکی، رفتار کودک، به ویژه رفتار عاطفی و اجتماعی او، در اثر ارتباط با والدین و اطرافیان تکوین می یابد. شخص بیشتر عادت ها و رفتارهای عقلی دوران حیات خویش را، در دوران کودکی کسب می کند و تقریباً در این مرحله است که کیفیت سازگاری با محیط را یاد می گیرد. از این رو می توان ادعا نمود که چگونگی رفتار فرد در دوران سالمندی را می توان در همان خردسالی پیش بینی کرد. چنانکه گزل، روان شناس آمریکایی می گوید: "کودک در پنج سالگی، نسخه کوچک شخص جوانی است که بعداً خواهد شد" [۱۴ به نقل از ۱۵].

بر اساس برخی مطالعات انجام شده، در رشد آدمی، شش مرحله به شرح زیر در نظر گرفته شده است:

- دوره طفولیت: از تولد تا هیجده ماهگی؛
- دوره کودکی اول: از دو تا چهار سالگی؛
- دوره کودکی دوم: از چهار تا هفت سالگی؛
- دوره کودکی سوم: از هفت تا دوازده سالگی؛
- دوره نوجوانی: از دوازده تا شانزده سالگی؛
- دوره جوانی: از شانزده تا بیست سالگی [۱۴].

۳-۳- پروژه های کودک پسند (Child-friendly projects)

امروزه پروژه های کودک پسند، این موارد را شامل می گردد: شهر کودک پسند (CFC)، محیط کودک پسند (CFE)، مدرسه کودک پسند (CFS) و ... در طول ۵۰ سال گذشته، رشد جمعیت و مصرف منابع به صورت چشمگیری افزایش یافته است. در کشورهای در حال توسعه، حدود دو میلیارد نفر در مناطق شهری زندگی می کنند که پیش بینی شده است در سی سال آینده این رقم به دو برابر برسد. هم چنین به احتمال زیاد، بسیاری از ساکنان شهری در محله های فقیرنشین زندگی خواهند کرد. هم چنین پیش بینی شده است که حدود ۴۵ تا ۵۰ درصد این جمعیت در کشورهای توسعه یافته و حدود ۶۰ درصد در کشورهای در حال توسعه، افراد زیر ۱۸ سال خواهند بود. در چنین شرایطی، اصول سازمان ملل متحد برای توسعه پایدار و حقوق کودکان، مبنایی را برای توسعه جهانی شهر کودک پسند فراهم کرده است [۱۶].

۳-۴- شهر کودک پسند (Child-friendly city)

شهر کودک پسند به این معنی است که دولتمردان، چگونه این شهرها را بر اساس علایق بچه ها اداره می کنند و نیز به شهرهایی گفته می شود که در آن ها حقوق اساسی کودکان مانند: سلامت، حمل و نقل، حمایت، آموزش و فرهنگ رعایت می شود. بر این اساس کودکان به عنوان شهروندانی تعریف شده اند که حقوقی دارند و حق دارند، نظراتشان را ابراز کنند [۷] به نقل از [۱۷]. کودک پسند به دنبال ایجاد مشارکت کودکان به منظور شکل دادن به محیط اطرافشان می باشند؛ مشارکت عملی که باعث ایجاد علاقه و تعلق پذیری کودک نسبت به شهر می شود [۱۲].

۳-۵- مشارکت کودکان (children's participation)

بی شک برای دستیابی به اهداف شهرهای کودک پسند و محیط مورد نیاز و علاقه کودکان، نیاز به مشارکت آنها در ساخت و برنامه ریزی شهر می باشد و این امر نیازمند توجه بزرگسالان و مسئولان شهری به نقش کودکان است. ولی واقعیت این است که بسیاری از بزرگسالان با اینکه خود را حامی کودکان و نوجوانان می دانند، دیدگاهی نسبتاً متفاوت نسبت به مشارکت آنها در شهر دارند که موجب کمرنگ شدن نقش کودکان در شهر می شود. به طور مثال ممکن است آنها کودکی را دوران حساسی بدانند که کودک را باید از مسائل بزرگسالان دور نگاه دارند یا ممکن است مشارکت آنها را یک حس خوب ولی با ارزش اندک بدانند [۱۲] به نقل از [۱۸].

۴- پیدایش، زمینه ها و تاریخچه توجه به حضور کودکان در فضاهای شهری و عمومی

مطالعات دوران کودکی در اروپا از اواسط قرن هیجدهم شروع شد. اما کودکی به عنوان یک مفهوم و ساختار اجتماعی برای اولین بار در قرن ۱۶ به طور ناگهانی ظهور کرد. از دیدگاه پستمن، قرون وسطی و پیش از آن را می توان دوران سیاه کودکی نامید و هرچند در برابر قرون وسطی این وضع به طور تدریجی در حال دگرگون شدن بود [۱۹] به نقل از [۲۰]. با تبلور مدرنیسم و رشد سرمایه داری و تقسیم کار اجتماعی، کودکی به عنوان یک ویژگی متمایز مورد توجه قرار گرفت. در واقع دوران مدرن حاصل تحولاتی بود که مفهوم نقش ها در خانواده را مورد تجدید نظر و بازتعریف قرار داد و مفهوم کودکی و

دوران کودکی نیز متأثر از این تحولات بود [۱۹ به نقل از ۲۱]. از این رو کودکی در نیمه دوم قرن بیستم میلادی جایگاه ارزشمندتری یافت.

یونیسف یا صندوق کودکان سازمان ملل متحد، یکی از آژانس های سازمان ملل متحد است که برای تحقق حقوق کودکان و کمک به بهبود وضعیت زندگی آنان در سرتاسر جهان فعالیت می کند. این صندوق در سپتامبر سال ۱۹۴۶ میلادی (شهریور ماه ۱۳۲۵) با هدف تأمین نیازهای فوری کودکان اروپا در سال های پس از جنگ جهانی دوم، از سوی سازمان ملل متحد بنیان گذاری شد. در سال ۱۹۵۳، یونیسف یکی از ارکان دایمی سازمان ملل شد و نام آن از "صندوق بین المللی فوق العاده سازمان ملل" به نام کنونی تغییر یافت. مجمع عمومی سازمان ملل متحد، یونیسف را موظف کرده است تا با ترویج و پشتیبانی از حقوق کودکان و زنان، به مناسب ترین مراقبت ممکن از کودکان، تندرستی و آموزش آن ها بپردازد [۱۰]. پژوهش در حوزه ی شهرهای کودک پسند از سال ۱۹۸۱ و در راستای دادن حق شهروندی به کودکان و رسیدگی به خواست ها و نیازهای آنان مطرح شد. در این جهت طرح هایی با عنوان "شهرهایی برای کودکان" و یا "شهرهایی برای دختران و پسران" تعریف می شد [۱۹]. از اقدامات انجام گرفته در این خصوص می توان به موارد زیر اشاره کرد که در جدول ۱ به صورت خلاصه بیان شده است:

- کنوانسیون حقوق کودک که از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نوامبر ۱۹۸۹ تصویب گردید، مهم ترین سند بین المللی در رابطه با کودکان و اولین ابزار قانونی بین المللی است که طیف گسترده ای از حقوق انسانی را برای کودکان تضمین می کند. در سال ۱۹۹۰ قریب به ۲۰ کشور و هم اینک بیش از ۱۹۰ دولت با امضای خود به اجرای مفاد آن متعهد شده اند [۸]. ایران نیز از سال ۱۳۷۲ به این پیمان نامه پیوسته است. این پیمان نامه شامل یک مقدمه و ۵۴ ماده است که در سه بخش تنظیم و تدوین شده است. بخش اول کنوانسیون که ۴۱ ماده را در بر می گیرد، به بیان حقوق کودکان و تکالیف دولت های آنان پرداخته است. بخش دوم که شامل مواد ۴۲ تا ۴۵ کنوانسیون است، درباره چگونگی اجرایی آن در هر کشور است. بخش سوم که قسمت پایانی معاهده است و مواد ۴۶ تا ۵۴ کنوانسیون را شامل می شود، نحوه امضاء و تصویب معاهده و زمان قطعی برای اجرا شدن کنوانسیون و اصلاح و تفسیر آن را مشخص کرده است [۲۲]. ۵۴ ماده از این معاهده به عنوان یک «لایحه حقوق بشر» برای کودکان تلقی می شود که از کشورهای تصویب کننده آن می خواهد تا شرایطی را به وجود آورند که در آن کودکان، نقش فعال و خلاق را در زندگی اجتماعی و سیاسی کشور خود ایفا کنند [۱۰ به نقل از ۱۸]. در طول دهه گذشته ۱۵۵ کشور از ۱۹۲ کشور طرح های ملی را برای گسترش اقدامات در جهت رسیدن به اهداف نشست جهانی کودکان اجرا کرده اند. هم چنین طرح های محلی در جهت اقدام و دسترسی به اهداف شهرهای کودک پسند، هم زمان برنامه ریزی شده است [۱۷].

- در سال ۱۹۹۱ دولت ها کنفرانسی به نام جهان منتهی برای کودکان در نیویورک برگزار نمودند. هدف اصلی این کنفرانس توافق بر تعهدات صورت گرفته به منظور بهبود شرایط زندگی کودکان بود. ۲۷ پیمان نامه برای کودکان در سندی تحت عنوان "بیانیه جهانی رشد، شکوفایی و حمایت از کودکان و اجرای برنامه عملیاتی" منتشر گشت. پس از این پیمان نامه توجه به موضوع کودکان در عرصه های شهری وارد مرحله ی تازه ای شد [۱۹].

- اجلاس زمین و دستور کار ۲۱: زمانی که رهبران جهان در اجلاس زمین در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو جمع شدند و برنامه ی مربوط به دستور کار ۲۱ را تدوین کردند، کودکان و جوانان به عنوان گروه های اصلی شناخته شدند تا در روند توسعه پایدار سهیم باشند [۷ به نقل از ۱۸].

- شهرداران حامیان کودکان: در این ابتکار عمل بین المللی که از سوی یونیسف در سال ۱۹۹۲ آغاز شد، شهرداران و سران، شهرداری ها را برای اولویت قرار دادن نیازهای کودکان و افزایش مشارکت آنان و سایر گروه ها در توسعه جامعه و تصمیم گیری تشویق کرده است [۷ به نقل از ۱۸].

- پروژه رشد یافتن در شهرها: این پروژه که در سال ۱۹۹۴ در نروژ برگزار شد تلاشی است بین المللی برای فهم بهتر آن که چگونه کودکان و نوجوانان محیط محل زندگی خود را درک کرده، از آن استفاده می کنند و به آن

ارزش می دهند و چگونه این محیط می تواند موجب پیشرفت و یا مانع از رشد آن ها به عنوان شهروند شود. مهم ترین هدف این پروژه تشویق به مشارکت جوانان در مراحل تحقیق و ارزیابی و همچنین مشارکت آنان در فعالیت ها برای پیشرفت اجتماعی است که در آن زندگی می کنند [۱۹].

• اجلاس شهر، حقوق کودکان و اسکان بشر: از میان فعالیت های گوناگون برای توسعه اجتماعی و محیط فیزیکی، «اجلاس زمین» از سوی اسکان بشر سازمان ملل متحد ۱۹۹۶ در استانبول از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این اجلاس بر سهیم ساختن جوانان و نوجوانان از سوی دولت ها برای شکل دادن شهرهای بزرگ و کوچک و نواحی همسایه تأکید کرده است [۷ به نقل از ۱۸].

جدول ۱: روند شکل گیری توجه به حضور کودکان در شهر [۲۳]

عنوان	محل برگزاری	سال	شرح
UNICEF	—	۱۹۵۹	حقوق کودکان
	استکهلم، سوئد	۱۹۷۲	توجه به کودکان و حضور ایشان در فضا
	رِم، ایتالیا	۱۹۸۰	محدودیت های رشد
	—	۱۹۸۷	آینده مشترک ما
	—	۱۹۸۹	کشورهای تصویب کننده معاهده باید پاسخگویی اقداماتشان در رابطه با کودکان باشند.
	نیویورک، ایالات متحده	۱۹۹۰	انتشار بیانیه جهانی رشد، شکوفایی و حمایت از کودکان و اجرای برنامه عملیاتی
	ریودونزایرو، برزیل	۱۹۹۲	تاکید بر اهمیت مشارکت جوانان
	تروندهایم، نروژ	۱۹۹۴	رویکر مشارکتی تر و مبتنی بر عمل
	استانبول، ترکیه	۱۹۹۶	تاکید بر سهیم ساختن جوانان از سوی دولت ها در فرآیند شکل دادن به شهرها
	—	۱۹۹۲	در اولویت قرار دادن نیازهای کودکان و تشویق و افزایش مشارکت آنان در توسعه جامعه و تصمیم گیری
ENCFC	—	۱۹۹۸	شعار "اول کودکان"
	اروپا	۲۰۰۱	پایه گذاری شبکه اروپایی شهرهای دوستدار کودک
	نیویورک، ایالات متحده	۲۰۰۲	جهانی مناسب برای کودکان توسط کودکان
	آنتورپ، بلژیک	۲۰۰۲	اجرای کنوانسیون سازمان ملل متحد در حقوق کودک در مقیاس محلی
	لندن، انگلستان	۲۰۰۴	
	اشتوتگارت، آلمان	۲۰۰۶	
رتردام، هلند	۲۰۰۸		
فلورانس، ایتالیا	۲۰۱۰		

نهادهای مرتبط با کودکان در ایران را می توان به چند دسته تقسیم کرد که عبارتند از موسسات بین المللی، موسسات دولتی و موسسات وابسته به نهادهای شهری. موسسات بین المللی مرتبط با کودکان شامل موارد زیر است:

۱-۴- یونیسف (UNICEF)

یونیسف و دولت ایران از سال ۱۹۶۳ میلادی (۱۳۴۲ شمسی) برنامه های مشترکی به نفع کودکان اجرا کرده اند. در ابتدا برنامه های یونیسف بر روی مسائل سلامت و تغذیه متمرکز بود، اما در سال های بعد، دامنه فعالیت ها به آموزش دختران، توانمندسازی زنان برای فعال تر بودن در جامعه، اطلاع رسانی راجع به اچ آی وی/ایدز، برای افراد در معرض خطر و ترویج قوانین حامی حقوق کودک گسترش یافت. ایران در سال ۱۳۶۳ به پیمان نامه حقوق کودک پیوست و یونیسف همکاری دوباره خود را با ایران در سال ۱۳۷۳ آغاز کرد. بین سال های ۱۳۶۳ و ۱۳۶۷ یونیسف در مجموع به پشتیبانی از برنامه های بهداشتی مانند ترویج تغذیه با شیر مادر، واکسیناسیون و مبارزه با بیماری های اسهالی کودکان پرداخت. طی سال های ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۱ این همکاری ها در زمینه های دیگری مانند تقویت و گسترش شبکه بهداشتی درمانی کشور و هم چنین برنامه های سلامت مادران، تغذیه، مبارزه با کمبود ریزمغذی ها و عفونت های حاد تنفسی می باشد. بودجه یونیسف کاملا به وسیله مشارکت داوطلبانه افراد، موسسات، دولت ها و بخش خصوصی تامین می شود [۱۰].

۲-۴- آیسسکو (ISESCO)

آیسسکو، یک سازمان علمی، فرهنگی و آموزشی وابسته به کنفرانس اسلامی است که در سال ۱۹۷۹ تاسیس شد. مقر آن در رباط در کشور مراکش می باشد. ۵۷ کشور اسلامی از جمله ایران، عضو این سازمان هستند. هدف این موسسه ارتقاء سطح آموزش کودکان به منظور برنامه ریزی کلان فرهنگی و تربیتی می باشد. آیسسکو از سال ۱۳۸۱ در تهران دارای شعبه است. وزارت آموزش و پرورش ایران نیز در چهارچوب اهداف خود و برای اعتلای برنامه های تربیتی و آموزشی دانش آموزان با این سازمان همکاری دارد [۱۰].

موسسات دولتی نیز شامل موارد زیر است:

۳-۴- انجمن اولیاء و مربیان

سابقه تاسیس انجمن با نام انجمن خانه و مدرسه و انجمن اولیاء و مربیان ایران به سال ۱۳۲۶ باز می گردد. در سال ۱۳۴۶ نیز انجمن ملی اولیاء و مربیان ایران با تدوین مرام نامه تاسیس شد. اهداف فعلی انجمن شامل آگاه ساختن پدران و مادران با مسائل رشد کودکان، نوجوانان و جوانان و در ارتباط با نیازهای بدنی، روانی، عاطفی و معنوی آنان، تقویت حس مسئولیت پذیری والدین در برابر فرزندان و ... است. از نظر تشکیلاتی انجمن اولیاء و مربیان تحت نظارت وزارت آموزش و پرورش و سازمان مرکزی انجمن اولیاء و مربیان است [۱۰] به نقل از [۱۳].

۴-۴- کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، از جمله موسسات قدیمی خدمت رسان به کودکان و نوجوانان کشور است که در سال ۱۳۴۳ تاسیس شد. فعالیت این کانون در عرصه خدمات فرهنگی و پرورش ذهنی و فکری کودکان است [۱۰].

۵-۴- کانون اصلاح و تربیت کودکان و نوجوانان

در سال ۱۳۳۹ قانون تشکیل دادگاه اطفال تصویب شد، ولی رسمیت بخشیدن به کانون اصلاح و تربیت کودکان و نوجوانان تا سال ۱۳۴۸ به طول انجامید. طبق اساسنامه کانون اصلاح و تربیت کودکان و نوجوانان، این کانون دارای چند قسمت از جمله محل نگهداری افراد شرور و با سابقه در آسایشگاه است. در کانون علاوه بر آموزش مدرسه ای و کتابخانه ای، حرفه های شغلی و صنعتی آموخته می شوند [۱۰].

۴-۶- بهزیستی

در سازمان بهزیستی کشور دو نوع فعالیت انجام می شود. یکی از این فعالیت ها مربوط به جمعیتی خاص مانند معلولین، زنان سرپرست خانوار، آسیب دیدگان اجتماعی و کودکان بی سرپرست است که به صورت مستمر از خدمات این سازمان استفاده می کنند. نوع دیگری از خدمات سازمان بهزیستی مشمول همه افراد جامعه می شود، به طور مثال هر ساله غربالگری تنبلی چشم برای کودکان انجام می شود که حداقل یک میلیون و ۸۰۰ هزار کودک از این طریق غربالگری می شوند و یا مثلا برنامه آموزش مهارت های زندگی و آموزش به زوج های جوان که تعداد زیادی از این افراد در این برنامه ها شرکت می کنند [۱۰].

علاوه بر موسسات بین المللی و دولتی که به اختصار شرح داده شد، نهاد های شهری نیز به ایجاد موسسات مختلفی مانند فرهنگسرای کودک، خانه کودک، خانه بازی کودک، مزرعه کودک، موزه کودک و... پرداخته اند که فعالیت آنان در ارتباط با کودک است.

۵- اساسنامه شهرهای کودک پسند (CFC)

در سپتامبر سال ۲۰۰۰ میلادی، دبیرخانه جهانی شهرهای کودک پسند (CFC) ایجاد شد که اساسنامه آن به این شرح است:

- تحقیقات میدانی و نوآوری توسط دولت محلی در جهت احقاق حقوق کودکان.
- گسترش یک شبکه بر اساس اطلاعات کودکان در جهت ایجاد شهر ایده آل برای آنها.
- حمایت از گسترش نشریات و ترویج و توسعه شهرهای کودک پسند در مراکز محلی و جهانی بر اساس معیارها و اساسنامه سازمان ملل متحد جهت توسعه شهرهای کودک پسند جهان [۱۷].

این اساس نامه به دنبال ضمانت بر تمامی حقوق کودکان به شرح زیر است (جدول ۲):

جدول ۲: ویژگی ها و خصوصیات شهر کودک پسند [۲۴]

ردیف	ویژگی ها
۱	کودک در تصمیمات شهری تأثیرگذار است.
۲	کودک تأثیر تصمیم گیری و نظر خود را بر شهر می بیند.
۳	عقایدش را در مورد آنچه از شهر می خواهد، بیان می کند.
۴	در امور مربوط به خانواده، جامعه و زندگی اجتماعی (شامل رویدادهای فرهنگی و اجتماعی) مشارکت می کند.
۵	خدمات اساسی مانند مراقبت های بهداشتی و آموزش و پرورش و خدمات اجتماعی دریافت می کند.
۶	آب سالم می آشامد و به سیستم فاضلاب مناسب دسترسی دارد.
۷	در مقابل بهره جویی، خشونت و آزار محافظت می شود.
۸	در خیابان ها امنیت دارد و برای راه رفتن در آن به همراه نیاز ندارد.
۹	از فضاهای سبزی که در آن گیاهان و حیوانات وجود دارد، بهره مند است.
۱۰	محیط زندگی اش سالم و عاری از آلودگی است.
۱۱	با دوستان خود ملاقات و بازی می کند.
۱۲	نسبت به جامعه حس تعلق و همبستگی دارد.

به گزارش یونیسف (۲۰۰۷)، امروزه میلیون ها نفر از کودکان شهری در فقر شدید و محیط های پرخطر برای زندگی به سر می برند و شهرداری ها باید در رأس تصمیم گیری های خود به کودکان توجه نمایند [۲۵ به نقل از ۲۶]. شهر کودک پسند، به طوری کلی به این معناست که در آن، حقوق اساسی بچه ها مانند سلامت، حمل و نقل، حمایت، آموزش و فرهنگ رعایت می شود. بر این اساس کودکان به عنوان شهروندانی تعریف شده اند که حقوقی دارند و حق دارند نظراتشان را ابراز کنند. یک شهر کودک پسند تنها یک شهر خوب برای بچه ها نیست، بلکه شهری است که با مشارکت کودکان ساخته می شود و مورد علاقه مردم است [۲۵؛ ۷ به نقل از ۲۸، ۲۷، ۱۷]. علی رغم وجود نگرانی هایی مبنی بر این که اطلاعات به دست آمده توسط کودکان، ممکن است، غیر قابل اطمینان باشد، مطالعات اخیر نشان داده اند که در صورت استفاده از روش های مناسب جمع آوری داده ها از جمله مشارکت، کودکان از سنین پایین، قادر به ابراز نظراتشان هستند. آن ها از محیط خود بسیار آگاه هستند و می توانند نیازهای محیطی خود را بیان کنند [۳۰؛ ۲۹ به نقل از ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱].

۶- نتیجه گیری

درک کودکان از جهان کاملاً متفاوت با بزرگسالان است، لذا مشارکت آنها در طراحی، ارزیابی و تکمیل طرح ها بسیار پراهمیت است [۳]. علی رغم وجود قوانین مصوب و گسترده حقوق کودک و تعمیم مصوبات اعلامیه جهانی حقوق کودک و کنوانسیون های آن در کشور و اقدام سازمان های حمایت از حقوق کودک، از گذشته دور تا به امروز، رعایت این حقوق برای کودکان، با ضعف روبرو بوده است. ایجاد شهر کودک پسند یکی از موضوعاتی است که هدف از آن ایجاد مشارکت کودکان به منظور شکل دادن به محیط اطرافشان است. هر چند در طی سال های اخیر در زمینه شهرهای کودک پسند، تحقیقات متنوعی در سطح دنیا و ایران انجام شده است، اما به سبب عدم گسترش و اجرای شاخص های مورد انتظار، هنوز در کل دنیا، شهرهای اندکی به حد مطلوب نزدیک شده اند [۷]. مطالعات نشان می دهد؛ اگرچه سازمان های مرتبط با موضوع در سطوح جهانی (همانند یونیسف) و در سطح ایران (همانند کانون پرورش فکری کودکان)، فعالیت هایی مرتبط با شهر کودک پسند داشته اند، اما در ایران، به طور جامع یک برنامه عملی مشخص، برای اجرا و تحقق عینی شهر کودک پسند، در سطح شهرها توسط سازمان های مؤثر (شهرداری ها) عملیاتی نشده است. به همین دلیل نیاز است، پژوهش های بیشتری در جهت تحقق شهر کودک پسند انجام پذیرد و هم چنین برای این شهروندان کوچک، با استفاده از گفتگوی چهره به چهره با آنان و کشف نیازها و علایق واقعی آنان، فضاهایی در شهر اختصاص داد که ورای ماهیت خانه و مهدکودک عمل کند. مکانی به دور از هیاهوی دنیای بزرگترها، که بتوانند آزادانه در آن بدون، بازی کنند و خود با توجه به فطرت خویش به جستجو و تجربه بپردازند. فضایی که بتواند خلاء حضور طبیعت، این بهترین معلم کودکان را در زندگی امروز پر کند. مکانی که زمینه مناسب برای پرورش و رشد استعدادهایشان را ایجاد کند و خاطره ساز روزهای شیرین کودکی باشد [۳۹]. ایجاد فرصت مشارکت به کودکان و تخصیص نقش اجتماعی به آن ها، موجب افزایش آگاهی های اجتماعی و توسعه مشارکت واقعی و خلاق در جامعه می شود [۴۰]. در این راستا، شهرداری ها باید هر چه بیشتر، مسیر اجرایی و عملیاتی شهر کودک پسند را با تأکید بر همکاری بین سازمانی و افزایش مشارکت شهروندان و به ویژه کودکان تحقق بخشند.

مراجع

- [۱] نقره کار، ع.، مظفر، ف.، صالح، ب.، شفایی، م. طراحی فضای مهد کودک بر اساس رابطه بین صفات خلاقیت و ایده های معمارانه، نوآوری های آموزشی، ج. هشتم، ش. ۳۲، ۱۳۸۸.
- [۲] ریاحی، غ. رمز و راز دنیای کودک: روانشناسی کودک از تولد تا پایان ۱۱ سالگی، تهران: اشراقیه، ۱۳۷۰.
- [۳] یونفانتینی، ب.، رستگار، ا. تدوین راهنمای طراحی شهری دوستدار کودک، نشریه مدیریت شهری، ج. ۱۵، ش. ۴۴، ۱۳۹۵.
- [۵] امینی، س. خانه کودکی (طراحی مرکز نگهداری کودکان با تأکید بر اندیشه های پیاژه- معماری رشد محور)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، دانشکده هنر و معماری، ۱۳۹۱.

- [۶] کامل نیا، ج.، حقیر، س.، الگوهای طراحی فضای سبز در «شهر دوستدار کودک» (نمونه موردی: شهر دوستدار کودک بم)، باغ نظر، ج. ۶، ش. ۱۲، صص. ۷۷-۸۸، ۱۳۸۸.
- [۷] کیانی، ا.، اسماعیل‌زاده کواکی، ع.، تحلیل و برنامه ریزی «شهر دوستدار کودک» (CFC) از دیدگاه کودکان، باغ نظر، ج. ۹، ش. ۲۰، صص. ۵۱-۶۲، ۱۳۹۱.
- [۸] صفوی مقدم، س. م. بررسی شهر دوستدار کودک و احساس شادی کودکان در شهر مشهد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۱.
- [۹] گلستانی، ن.، کمالی، م.، روشن، م. بررسی جایگاه و نقش مشارکت کودکان در طراحی و برنامه ریزی شهرها با تاکید بر روان شناسی محیط کودکان، نشریه مدیریت شهری، ج. ۱۵، ش. ۴۴، ۱۳۹۵.
- [۱۰] اسماعیل‌زاده کواکی، ع. بررسی و تحلیل شاخص‌های شهر دوستدار کودک؛ مطالعه موردی: قوچان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه زابل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۰.
- [۱۲] کربلایی حسینی غیاثوند، ا.، سهیلی، ج. بررسی ویژگی های شهر دوست داشتنی از نگاه کودکان، مطالعه موردی: منطقه دو شهرداری قزوین، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهری، ش. ۹، صص. ۵۹-۶۸، ۱۳۹۲.
- [۱۳] شیعه، ا. آماده سازی شهر برای کودکان، تهران: سازمان فرهنگی هنری شهرداری، نشر شهر، ۱۳۸۶.
- [۱۴] باهنر، ن. آموزش مفاهیم دینی همگام با روانشناسی رشد، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۷.
- [۱۵] شعاری نژاد، ع. ا. روانشناسی رشد، تهران: انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۷.
- [۱۶] جاویدی کلاته جعفرآبادی، ط. سخنرانی پروژه های کودک پسند: از نظریه تا عمل، تهران، ۱۳۹۵.
- [۱۸] دریسکل، د. ایجاد شهرهای بهتر با کودکان و نوجوانان، ترجمه‌ی نوید سعیدی رضوانی، و مهرنوش توکلی، دیبایه، ۱۳۸۷.
- [۱۹] خمبری، س. تاثیر گذاری اصول شهر دوستدار کودک بر ارتقاء حضور پذیری در فضای عمومی شهری (نمونه موردی محله ویلا شهر، شهر گرگان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشکده هنر و معماری، ۱۳۹۲.
- [۲۰] ورسلی، پ. جامعه شناسی مدرن، ترجمه‌ی حسن پویان، تهران: چاپخش، ۱۳۷۳.
- [۲۱] پستمن، ن. نقش رسانه های تصویری در زوال دوران کودکی. ترجمه‌ی صادق طباطبایی، تهران: نشر اطلاعات، ۱۳۷۸.
- [۲۲] ایروانی، ج.، عبادی، م. بررسی تطبیقی حقوق کودک در قرآن و کنوانسیون حقوق کودک، دوفصلنامه ترویجی قرآن و علم، ج. ۶، ش. ۱۱، صص. ۶۵-۸۶، ۱۳۹۱.
- [۲۳] ترابی، م. طراحی شهری دوستدار کودک (با تأکید بر گروه سنی نوجوانان - نمونه موردی: محله شهرآرا)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر و معماری، ۱۳۹۰.
- [۲۵] خوارزمی، ا.، زرقانی، س. ه.، جوهری، ل.، خوارزمی، ا.، پژمان، س. م. ارزیابی پتانسیل های شهر مشهد جهت تبدیل شدن به شهر دوستدار کودک با تاکید بر فضاهای بازی و سبز سلامت و بهداشت کودکان، اولین کنفرانس بین المللی و هشتمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری، ۱۳۹۶.
- [۲۹] متینی، م.، سعیدی رضوانی، ن.، احمدیان، ر. معیارهای طراحی محلات مبتنی بر رویکرد شهر دوستدار کودک (نمونه موردی محله فرهنگ مشهد)، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ج. ۴، ش. ۱۵، صص. ۹۱-۱۱۲، ۱۳۹۳.
- [۳۹] انجوی ارسنجانی، ث. کانون کودک (مرکز پرورشی و تفریحی کودکان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده معماری و شهرسازی، ۱۳۸۹.
- [۴۰] صفوی مقدم، س. م.، نوغانی دخت بهمنی، م.، مظلوم خراسانی، م. بررسی شهر دوستدار کودک و احساس شادی کودکان در شهر مشهد، علوم اجتماعی فردوسی مشهد، ج. ۱۲، ش. ۱، صص. ۱۴۳-۱۶۵، ۱۳۹۴.
- [4] O. Jones, Naturally not! Childhood, the urban and romanticism, Hum. Ecol. Rev., vol. 9, no. 2, pp. 17-30, 2002.
- [11] B. Gleeson, and N. Sipe, Creating Child Friendly Cities: Reinstating Kids in the City, London: Taylor & Francis, 2006.
- [17] E. Riggio, Child friendly cities: good governance in the best interests of the child, Environ. Urban, vol. 14, no. 2, pp. 45-58, 2002.

**National Conference on Architecture, Civil Engineering,
Urban Development and Horizons of Islamic Art
in the Second Step Statement of the Revolution**

Tabriz Islamic Art University / 26 November. 2020

- [24] UNICEF, Poverty and exclusion among urban children, UNICEF innocenti research centre, Florence forthcoming, 24, 2002.
- [26] UNICEF, Children's Rights and Habitat –Working towards Child-Friendly Cities, New York, 2007.
- [27] C. Spencer, and H. Woolley, Children and the city: a summary of recent environmental psychology research, Child Care Health Dev., vol. 26, no. 3, pp. 181-198, 2000.
- [28] The Centre for Sustainable Transportation, Child friendly transport planning, organization devoted to the promotion of active transportation, 2004. [Online]. Available: <http://cst.uwinnipeg.ca/>.
- [30] L. Xu, and P. Izadpanahi, Creative architectural design with children: a collaborative design project informed by Rhodes's theory, Int. J. Des. Creat. Innov., vol. 4, no. 3-4, pp. 234-256, 2016.
- [31] R. Ghaziani, Children's voices: raised issues for school design, Co-Des., vol. 4, no. 4, pp. 225–236, 2008.
- [32] T. Water, J. Wrapson, E. Tokolahi, S. Payam, and S. Reay, Participatory art-based research with children to gain their perspectives on designing healthcare environments, Contemp. Nurse, vol. 53, no. 4, pp. 456–473, 2017.
- [33] I. Coyne, Children's experiences of hospitalization, J. Child Health Care, vol. 10, no. 4, pp. 326–336, 2006.
- [34] D. Driskell, Creating better cities with children and youth: a manual for participation, London ; Sterling, VA : Paris: Earthscan ; UNESCO Pub., MOST/Management of Social Transformation, 2002.
- [35] M. Newman, and P. Thomas, Student participation in school design: one school's approach to student engagement in the BSF process, Co-Des., vol. 4, no. 4, pp. 237–251, 2008.
- [36] I. Stevens, Consulting youth about residential care environments in Scotland, Child. Youth Environ. vol. 16, no. 2, pp. 51–74, 2006.
- [37] J. Coad, and N. Coad, Children and young people's preference of thematic design and colour for their hospital environment, J. Child Health Care, vol. 12, no. 1, pp. 33–48, 2008.
- [38] S. E. Sutton, and S. P. Kemp, Children as partners in neighborhood placemaking: lessons from intergenerational design charrettes, J. Environ. Psychol., vol. 22, no. 1-2, pp. 171-189, 2002.